

KATARZYNA STAWIARSKA

Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, Kraków
Institute of Psychology, Jagiellonian University, Kraków
e-mail: ka.stawiarska@gmail.com

Recenzja: Ida Kurcz, Hanna Okuniewska (red.), 2011,
Język jako przedmiot badań psychologicznych.
Psycholingwistyka ogólna i neurolingwistyka, Warszawa:
Wydawnictwo SWPS Academica

Publikacja pod redakcją Idy Kurcz i Hanny Okuniewskiej, zatytułowana *Język jako przedmiot badań psychologicznych. Psycholingwistyka ogólna i neurolingwistyka*, jest podręcznikiem opisującym wkład psychologii do badań nad językiem. Jak twierdzą redaktorki, książka jest adresowana do studentów psychologii i lingwistyki, psychologów, lingwistów, logopedów, terapeutów mowy oraz wszystkich, których interesuje psycholingwistyka i neuronauka języka i mowy.

Zarówno redaktorki książki, jak i autorzy poszczególnych rozdziałów to najwybitniejsi polscy specjaliści z zakresu psychologii języka oraz neuropsychologii, reprezentujący różne ośrodki naukowe, między innymi Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Jagielloński i Szkołę Wyższą Psychologii Społecznej. Profesor Ida Kurcz, redaktorka książki oraz autorka siedmiu pierwszych rozdziałów, zajmuje się problematyką z zakresu psychologii poznawczej i psycholingwistyki, której jest w Polsce prekursorem. Jest członkiem Komitetu Nauk Psychologicznych PAN, towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych, autorką wielu publikacji z zakresu psycholingwistyki. Druga redaktorka, doktor Hanna Okuniewska, w swojej pracy naukowej zajmuje się neuropsychologią kliniczną, a mianowicie neuropsychologicznym aspektem funkcji zarządzających, neuropsychologią zdrowia. Prowadzi prace nad autorskim Testem Interferencji Nazw i Kolorów według zadania Stroopa,

zajmuje się efektem placebo, a także interferencją semantyczną i inhibicją u osób dwujęzycznych.

Książka składa się z 16 rozdziałów, które można połączyć w dwie części: część pierwszą, odnoszącą się do psychologii języka, która obejmuje rozdziały od 1 do 13, oraz część drugą, odwołującą się do działu neuropsychologii, jakim jest neurolingwistyka, na którą składają się rozdziały 14, 15 i 16. W poszczególnych rozdziałach podjęto rozmaite tematy, począwszy od zagadnienia powstania i ewolucji języka, poprzez takie zagadnienia jak modele kompetencji językowej i komunikacyjnej, związku języka z poznaniem i kulturą, język mówiony i pismo, język migowy, dwujęzyczność oraz tzw. język globalny, po problem mózgowych mechanizmów komunikacji językowej. Książkę poprzedzono krótkim wstępem, w którym redaktorki definiują język, opisują dziedziny, poza językoznawstwem, zajmujące się problematyką języka oraz przedstawiają plan książki i krótki opis zawartości poszczególnych rozdziałów.

Pierwszą część omawianej publikacji otwiera rozdział autorstwa Idy Kurcz, zatytułowany *Podstawowe pojęcia psycholingwistyki. Jej powstanie i historia*. W rozdziale tym przedstawiono zarys historii psycholingwistyki, począwszy od 1951 roku, kiedy to została ona oficjalnie zadekretowana jako nowa gałąź wiedzy, w trakcie interdyscyplinarnego sympozjum w Cornell University w USA. Opisując

rozwój psycholingwistyki, autorka wyróżnia i krótko omawia pięć okresów charakteryzujących się zmianą rozkładu akcentów w zainteresowaniach badaczy. W okresie pierwszym, przypadającym na lata 50., język traktowano jako kod. Pod koniec tego okresu pojawiła się teoria gramatyki generatywno-transformacyjnej Noama Chomsky'ego, która przez kolejne dekady inspirowała badaczy, stawiając w centrum zainteresowania gramatykę (okres drugi). W okresie trzecim zainteresowanie badaczy przesunęło się na pragmatyczne aspekty posługiwania się językiem, a dominującym pojęciem stał się dyskurs. W latach 90. w centrum zainteresowań badaczy znalazły się gramatyka uniwersalna i teorie umysłu, natomiast współcześnie wiele prac z zakresu psycholingwistyki odwołuje się do takich pojęć jak narracja i neurony lustrzane. W kolejnym podrozdziale autorka omówiła główne funkcje, jakie pełni język, sprowadzając je do dwóch podstawowych: funkcji reprezentatywnej i komunikacyjnej. Rozdział kończą krótkie rozważania dotyczące metod stosowanych w badaniach psycholingwistycznych.

W rozdziale 2, zatytułowanym *Kompetencja językowa i kompetencja komunikacyjna: ich uwarunkowania biologiczne i społeczne. Model wiedzy językowej człowieka*, Ida Kurcz opisuje model wiedzy językowej, który zaprezentowano w tabeli 1. Zgodnie z tym modelem w posługiwaniu się językiem przez człowieka można wyróżnić dwie ściśle z sobą związane kompetencje: językową i komunikacyjną. Zdaniem autorki podstawą wyróżnienia obu kompetencji jest nieco odmienny sposób ich socjalizacji oraz różne podłoże biologiczne.

U podstaw kompetencji językowej leży wrodzona zdolność gatunkowa człowieka, rządząca przebiegiem przyswajania języka przez dziecko (uniwersalna gramatyka), natomiast podłożem kompetencji komunikacyjnej jest zdolność czytania w umyśle własnym i innych ludzi (teoria umysłu). Odmienne uwarunkowania biologiczne obu kompetencji wiążą się z innymi zaburzeniami, w których manifestują się trudności językowe lub komunikacyjne (SLI bądź autyzm). Poszczególne aspekty niniejszego modelu zostały przez autorkę omówione szerzej w rozdziałach od 4 do 7. W ten sposób model wiedzy językowej stał się odniesieniem, które pomaga zorganizować inne treści zawarte w omawianej publikacji.

Rozdział 3, *Powstanie i ewolucja języka*, został napisany przez Idę Kurcz oraz Piotra Tomaszewskiego. W rozdziale tym przedstawiono stanowiska dotyczące powstania języka, które, w przekonaniu autorów, są najbardziej reprezentatywne dla współczesnej nauki. Autorzy rozpoczynają swoje rozważania od przedstawienia dowodów rozwojowych pokazujących, że u wszystkich dzieci na świecie proces przyswajania języka przebiega według tych samych faz rozwojowych i w tym samym czasie. Podobnie rzecz się ma wtedy, kiedy jedno dziecko jednocześnie przyswaja dwa języki, nawet jeśli różnią się one modalnością (np. język angielski i amerykański język migowy).

W dalszej części rozdziału autorzy porównują ludzką zdolność językową z możliwościami zwierząt w tym zakresie. Podają przykłady eksperymentów, w których różnym badaczom udało się nauczyć szympansa bądź

Tabela 1. Model wiedzy językowej (za: Kurcz, Okuniewska, 2011, s. 39)

	Jednostka opisu	Podłoże biologiczne (komponent utajony)	Uwarunkowania społeczne (komponent jawny)	Funkcje	Zaburzenia
Kompetencja językowa	Zdanie	UG	Wiedza meta-językowa	Reprezentatywna	SLI
Kompetencja komunikacyjna	Wypowiedź	TU	Wiedza metapragmatyczna	Komunikacyjna	Autyzm

inne naczelnie kilku słów lub znaków migowych. Wiele uwagi autorzy poświęcają omówieniu specyficznych właściwości gatunku *homo sapiens*, które pozwoliły im wykształcić zaawansowany, dwupoziomowy, specyficzny system językowy. Autorzy porównują język i protojęzyk, a także omawiają model Raya Jackendoffa, który zdaniem Kurcz najlepiej pokazuje kolejne etapy rozwoju języka w trakcie ewolucji gatunku *homo sapiens*. Zgodnie z twierdzeniem Jackendoffa język ludzki ma swoje pierwotne źródło w strukturach pojęciowych (percepcji i procesach myślowych), które są wspólne wszystkim naczelnym, a pierwszy krok w stronę rozwoju języka w jego obecnym kształcie nasz przodek poczynił, gdy zaczął tworzyć dotąd nieistniejące symbole, a następnie zaczął używać tychże symboli, aby przekazać nowe informacje innym osobnikom. Na koniec autorzy poświęcają nieco uwagi gestom i ich znaczeniu w ewolucji języka.

Rozdziały 4 i 5 poświęcono charakterystyce kompetencji językowej, jej biologicznym i społecznym uwarunkowaniom. W rozdziale 4, który nosi tytuł *Charakterystyka kompetencji językowej – wytwarzanie i percepcja mowy*, omówiono kwestie związane z wytwarzaniem i rozumieniem języka mówionego. Za ilustrację prezentowanych treści posłużyły modele omawianych procesów, między innymi model Willhelma Levelta dotyczący wytwarzania mowy i model Anne Cutler i Charlesa Cliftona odnoszący się do percepcji. Leveltel podkreśla rolę teorii umysłu dla budowania obrazu naszego słuchacza i planowania oraz konstruowania wypowiedzi, której ramy wyznacza następnie składnia. Zgodnie z modelem Cutler i Cliftona proces percypowania mowy składa się z czterech faz: dekodowania ciągu słyszanej mowy, segmentacji, czyli wyodrębniania poszczególnych segmentów wypowiedzi, rozpoznawania, a więc identyfikacji słyszanych słów czy fraz, oraz integracji, czyli pełnej interpretacji przekazu. W rozdziale 5 – *Charakterystyka kompetencji językowej – reprezentacje umysłowe* – szeroko opisano takie sposoby reprezentowania wiedzy językowej jak uniwersalna gramaty-

ka i słownik umysłowy. Omówiono zarówno podłoże teoretyczne obu systemów reprezentacji, jak i ich strukturę oraz metody badania. Szczególnie dużo miejsca poświęcono metodom badania słownika umysłowego. W rozdziale tym szczegółowo opisano dowody na wrodzony charakter pewnych aspektów kompetencji językowej, przykładowo – odniesiono się do kwestii istnienia okresu krytycznego dla procesu opanowania języka. Autorka rozdziału omawia także związki języka z myśleniem i relacje między procesami pamięciowymi a kompetencją językową.

Rozdziały 6 i 7 koncentrują się na charakterystyce kompetencji komunikacyjnej. Na początku rozdziału 6 autorka zadaje sobie pytanie, na czym polega teoria umysłu, omawia związane z nią badania i terminy takie jak: zdolność przyjmowania cudzej perspektywy, empatia, wspólna uwaga, intersubiektywność, inteligencja interpersonalna, czytanie umysłu. Sporo miejsca poświęca, współcześnie intensywnie eksplorowanemu, neurofizjologicznemu wyjaśnieniu podstaw teorii umysłu, jakim jest mechanizm działania systemu neuronów lustrzanych. Autorka stawia tezę, że to właśnie neurony lustrzane mogą być odpowiedzialne za rozwój komunikacji niewerbalnej, której poświęca osobny podrozdział, pisząc między innymi o uniwersalnych i kulturowo specyficznych właściwościach tej formy porozumiewania się. W rozdziale 6 omówiono również zdolność do rozumienia metafor, która zdaniem Kurcz jest ściśle związana z kompetencją komunikacyjną (choć wydaje się zależna raczej od kompetencji językowej).

W rozdziale 7, noszącym tytuł *Charakterystyka kompetencji komunikacyjnej – teoria badania nad efektywną komunikacją, dyskursem, tekstem i narracją*, Kurcz kontynuuje rozważania dotyczące kompetencji komunikacyjnej. Na początku tego rozdziału autorka opisuje filozoficzne, lingwistyczne psycholingwistyczne i socjolingwistyczne teorie efektywnej komunikacji. Przywołuje między innymi koncepcję etnografii komunikowania się Della Hymesa, teorię aktów mowy Johna Searla czy psycholingwistyczną koncepcję Herberta Clarka. Następnie autorka dokonuje bardziej

szczegółowej analizy takich złożonych zachowań komunikacyjnych, jakimi są dyskurs, tekst i narracja. Najwięcej miejsca poświęca dyskursowi, zarówno mówionemu, jak i pisanemu. Podaje szczegółowe definicje poszczególnych rodzajów dyskursu, opisuje dyscypliny zajmujące się tym zagadnieniem, omawia także metody analizy dyskursu. Na koniec Ida Kurcz opisuje narrację jako sposób interpretowania otaczającego świata, podkreślając ważność tego pojęcia we współczesnych badaniach z zakresu psycholingwistyki.

W rozdziale 8, zatytułowanym *Związki języka z poznaniem i kulturą. Rola języka w społecznej koordynacji poznania*, którego autorką jest Joanna Rączaszek-Leonardi, zaprezentowano badania trójczłonowej relacji: kultura–język–poznanie, jakie przeprowadzono w różnych naukach. Tematem kolejnych podrzdziałów są najważniejsze podejścia teoretyczne do problemu wpływu języka na charakter poznania oraz wpływu, jaki poszczególne systemy językowe mogą mieć na poznanie. Autorka wychodzi od przywołania zasady relatywizmu językowego Sapira i Whorfa, następnie omawia inspirowane nią badania: klasyczne badania Whorfa nad językiem Indian Hopi, prowadzone w wielu krajach badania nad postrzeganiem i klasyfikacją barw, czy też badania, które mają na celu poszukiwanie w strukturze języka przyczyny różnic międzykulturowych. Autorka zastanawia się, na czym polega mechanizm wpływu języka na poznanie, podkreślając, że język może oddziaływać na bieżące procesy poznawcze, poza tym uczenie się danego języka może w sposób trwały determinować kształtowanie się określonego systemu pojęć. Rączaszek-Leonardi porusza też problemy związane z wpływem odwrotnym: kultury na język. Na koniec zauważa nowe, obiecujące nurty w dziedzinie badań nad relacją kultura–język–poznanie, takie jak poznanie ucieleśnione i rozproszone.

W rozdziale 9, zatytułowanym *Język mówiony, pismo, Internet*, Jerzy Bobryk stara się dowiedzieć, jak ważną funkcję pełnią znaki języka pisanego i ludzkie sposoby ich użycia dla przemian cywilizacyjnych. Autor zaczyna swoje rozważania od zdefiniowania po-

jęcia protopisma i krótkiego przedstawienia, w jaki sposób powstało pismo. Bobryk omawia społeczne i umysłowe następstwa przyjęcia pisma przez starożytnych Greków, co spowodowało przejście od kultury oralnej do kultury piśmiennej. Zdaniem autora teksty pisane przejęły funkcję ponadindywidualnej pamięci, zaczęły wspomagać biologiczną pamięć jednostek i zmieniły sposób intelektualnego funkcjonowania ludzi. Dzięki umiejętności pisania i czytania starożytni Grecy mogli się stać bardziej twórczy, możliwy stał się bowiem dystans między podmiotem a przedmiotem wiedzy, a w konsekwencji rozwinęło się krytyczne myślenie. Inny wielki przełom nastąpił zdaniem autora po wynalezieniu czcionki drukarskiej przez Gutenberga. Dopiero wtedy Europa weszła w nowy okres swojej historii, zwany nowożytnością, w którym nastąpił gwałtowny postęp cywilizacyjny, rozwój nauk ścisłych, rozwój struktur państwowych i demokracji. Dalej autor zastanawia się, jaki wpływ na sposób myślenia współczesnych ludzi wywiera Internet, skupiając się głównie na zagrożeniach płynących z przeniesienia pisma z nośników papierowych na cyfrowe. Autor rozdziału zauważa, że teksty oryginalnie internetowe mają charakter tak zwanego kodu ograniczonego, napisane są w niezwykle proste i stereotypowy sposób, dlatego niemożliwe jest ich pełne zrozumienie bez poznania całego kontekstu wypowiedzi. Upowszechnienie się tego rodzaju kodu doprowadziło, zdaniem Bobryka, do tzw. postpiśmienności. Myślenie w kulturze postpiśmienności ma charakter nieliniowy, mało abstrakcyjny, oparte jest na obrazach. W pewnym sensie mamy więc do czynienia z powrotem do sposobu myślenia, jaki dominował przed wynalezieniem druku.

Rozdział 10, autorstwa Piotra Tomaszewskiego, nosi tytuł *Lingwistyczny opis struktury polskiego języka migowego*. W rozdziale tym przedstawiono niezwykle szczegółowy, lingwistyczny opis trzech aspektów polskiego języka migowego (PJM): fonologii, morfologii i składni. Analiza PJM została przeprowadzona za pomocą tych samych metod, jakie opracowano do opisu amerykańskiego języka migowego (ASL). Zawarty w rozdziale

opis upoważnia do stwierdzenia, że PJM, jak każdy język naturalny, stanowi pełny system dwuklasowy. Ponadto ukazano, że PJM charakteryzuje się uporządkowanym systemem fonologicznym, czyli pierwszym poziomem artykulacji, a między pierwszym a drugim poziomem systemu PJM zachodzą procesy gramatyczne, dzięki którym powstają słowa migowe pełniące funkcję leksemów dwu- czy nawet trzymorfemowych. Autor rozdziału podkreśla, że niezależnie od rodzaju modalności języki migowe, podobnie jak języki mówione, dysponują regułami składniowymi, morfologicznymi i fonologicznymi, dzięki którym mogą funkcjonować jako kompletne systemy językowe.

W kolejnym rozdziale, *Propaganda, użycie języka jako instrumentu władzy, wpływu i manipulacji*, autor Tomasz Skowroński opisuje propagandę uprawianą za pomocą języka. Rozdział rozpoczyna się od przedstawienia historii propagandy od czasów starożytnych, kiedy powstało pojęcie demagogii, oznaczające umiejętność przekonywania obywateli, a przez to wpływania na decyzje zgromadzeń, poprzez czasy rzymskie, kiedy to retoryka była zdaniem autora wysoko cenioną „kompetencją społeczną”, aż po czasy współczesne. Autor odwołuje się do bogatej literatury przedmiotu i przytacza wiele definicji propagandy, przyjmując ostatecznie definicję zaproponowaną przez Hannah Arendt, traktującą propagandę jako środek pewnego przymusu i atrybut władzy. Autor opisuje także funkcje społeczne propagandy: funkcja integracyjna oznacza możliwość podtrzymywania pożądanej wizji społecznej i politycznej państwa, funkcja adaptacyjna odnosi się do procesu wywołania i utrzymywania pożądanej zmiany, ponadto propaganda pełni funkcje informacyjno-interpretacyjną i dezinformująco-demaskatorską, związaną z demaskowaniem przekazów o manipulacyjnym charakterze. W omawianym rozdziale autor przytacza także przykłady wypowiedzi propagandowych zaczerpniętych zarówno z polskiej „nowomowy”, jak i współczesnego języka chińskiego.

Zofia Wodniecka-Chlipalska, autorka rozdziału 12 noszącego tytuł *Dwujęzyczność*.

Właściwości dwujęzycznego umysłu i specyfika badań psychologicznych nad dwujęzycznością, stawia sobie za cel obalenie pięciu bardzo powszechnych mitów na temat dwujęzyczności oraz ukazanie aktualnego stanu wiedzy. Swoje rozważania rozpoczyna od zdefiniowania pojęcia dwujęzyczności, zwracając uwagę czytelnika na typologię dwujęzyczności, w której wyróżnione zostały dwujęzyczność równoczesna (dotycząca zazwyczaj dzieci z małżeństw osób pochodzących z różnych kultur), dwujęzyczność wczesna (charakterystyczna dla dzieci imigrantów) oraz dwujęzyczność późna (dotycząca osób, które przyjechały do nowego kraju jako ludzie dojrzały). Kolejne podobieżały zorganizowane są wokół pięciu następujących mitów:

- Mit 1. Istnieje ostra granica wieku – udowodniona naukowo – przypadająca na 6. rok życia, po której przekroczeniu skokowo i radykalnie spadają szanse na opanowanie języka w stopniu doskonałym.
- Mit 2. Istnienie okresu krytycznego w nauce drugiego języka jest związane z ograniczeniami natury biologicznej u osób dorosłych.
- Mit 3. Języki w umyśle osoby o wysokim poziomie dwujęzyczności są od siebie niezależne. Istnieje za to „przełącznik” regulujący, który z tych języków ma być w danym momencie w użyciu. Przełącznik ów, podobny do tego, jaki w radiodiodzie odpowiada za zmianę stacji, powoduje, że jeden język zostaje „wywołany z niebytu” i jest natychmiast gotowy do użycia, drugi natomiast ulega zamrożeniu i biernie czeka na ponowne włączenie.
- Mit 4. Dwujęzyczność wtedy jest zjawiskiem pozytywnym, gdy ułatwia komunikację między ludźmi. Należy chronić dzieci przed wczesną dwujęzycznością, bo opóźnia ona moment, kiedy zaczną płynnie mówić, odbija się negatywnie na zasobie słownictwa a tym samym opóźnia rozwój intelektualny.

- Mit 5. Badania nad dwujęzycznością są niszowe – dotyczą ograniczonej liczby osób i siłą rzeczy wpływ tych badań na życie codzienne większości ludzi na świecie jest minimalny.

Autorka dyskutuje z każdym z zaprezentowanych mitów, opisując najpierw badania popierające dane stwierdzenie i zwracając uwagę na pewne niekonsekwencje i braki metodologiczne. Następnie, na podstawie najnowszych wyników badań, proponuje alternatywne wyjaśnienia, przykładowo, omawiając mit 4, zwraca uwagę na korzyści wczesnej dwujęzyczności, takie jak: umiejętność ignorowania nieistotnych informacji czy lepsze radzenie sobie z zadaniami wymagającymi dużego natężenia uwagi.

W kolejnym krótkim rozdziale, który zamyka pierwszą część omawianego opracowania, Ida Kurcz rozważa sytuację różnych języków na świecie i omawia problem tak zwanego języka globalnego. Autorka przytacza dane statystyczne pokazujące, że na skutek globalizacji sytuacja wielu języków stała się katastrofalna. Zdaniem Kurcz blisko 80% języków świata zagrożonych jest wymarciem. Następnie autorka zastanawia się nad pozytywnymi i negatywnymi skutkami wyłonienia się języka globalnego, do której to roli претендуje obecnie język angielski.

Neurobiologiczna część książki jest objętościowo znacznie skromniejsza, przy doborze treści kierowano się tutaj przede wszystkim spodziewanym zainteresowaniem odbiorców, ponadto każdy z trzech tekstów z innej perspektywy ukazuje relację język/mowa–mózg. Rozdział 14 – *Mowa i język na podstawie dysfunkcji ośrodkowego układu nerwowego*, autorstwa Danuty Kądziaławy – dotyczy afazjologii, czyli nauki zakładającej, że zaburzenia językowe powstają w wyniku nabytych dysfunkcji mózgowia. W rozdziale tym opisano relację języka i mózgu z perspektywy zaburzeń układu nerwowego. Autorka rozpoczyna swoje rozważania od krótkiego przedstawienia rozwoju neurolingwistyki w kolejnych latach, począwszy od klasycznego okresu w rozwoju afazjologii. W omawianym rozdziale szczegółowo przedstawiono wyniki najnowszych ba-

dań, odnoszące się kolejno do zaburzeń poziomu fonologiczno-fonetycznego w afazji, zaburzeń morfologicznych po uszkodzeniu mózgu, zaburzeń poziomu leksykalno-semantycznego, a także poziomu syntaktycznego. Osobny podrozdział dotyczy afazji pierwotnej postępującej.

W rozdziale 15 – *Przetwarzanie języka na poziomie zdań: neuronalne substraty analizy składniowej w interakcji z przetwarzaniem semantycznym i prozodycznym*, autorstwa Anny Grabowskiej – dokonano przeglądu prac, w których stosowano techniki neuroobrazowania w odniesieniu do różnych aspektów procesów językowych (poziom subleksykalny, przetwarzanie słów, zdań, dyskursu itd.). Wyniki prezentowanych badań wskazują na współdziałanie określonych struktur mózgowia w trakcie odbierania języka mówionego i pisanego, w procesie organizowania słownika umysłowego, a także w trakcie tworzenia reprezentacji poznawczej całych zdań. Można powiedzieć, że cała sieć struktur zaangażowana jest w procesy analizy fonologicznych, składniowych i semantycznych komponentów języka. Kolejny podrozdział dotyczy ekspresji mowy. Autorka opisuje wyniki badań z użyciem neuroobrazowania podczas wykonywania różnych zadań językowych (np. testu fluencji), znów udowadniając, że wiele obszarów mózgu (np. przednia część kory skroniowej, część wieczka lewego dolnego zakrętu czołowego, lewy górny zakręt czołowy) zaangażowanych jest w proces wytwarzania mowy. W osobnym podrozdziale autorka opisuje językowe funkcje mózdzku, pisze także o neuroobrazowych korelatach zaburzeń mowy.

Artykuł jednej z redaktorek omawianej książki, Hanny Okuniewskiej, pod tytułem *Nowe propozycje rozumienia funkcjonalnej neuroanatomii mowy i języka*, wieńczy zarówno drugą część opracowania, jak i całą książkę. Celem omawianego rozdziału jest zapoznanie czytelnika z najnowszymi, pochodzącymi z ostatniej dekady, modelami relacji mowa/język–mózg. W pierwszej części rozdziału autorka wraca do początków neurolingwistyki, opisuje klasyczne propozycje ujmowania

relacji mowa/język–mózg, np. model Wernickego-Lichtheima akcentujący rolę okolic Wernickego dla percepcji mowy, okolic Broki dla jej produkcji oraz rozproszonych okolic korowych dla przetwarzania semantycznego. Następnie Okuniewska przechodzi do krytyki modeli klasycznych i opisuje ujęcia współczesne. Bliżej przedstawiony został model neuroanatomii funkcjonalnej przetwarzania mowy i języka Gregory'ego Hickoka i Davida Poeppela, który powstał z zamiarem połączenia wiedzy psycholingwistycznej z wiedzą o pracy sieci struktur mózgowych. Autorzy posługują się analogią wzrokowego, dwustrumieniowego przetwarzania danych i zakładają, że także w przypadku języka można wyróżnić funkcjonalnie różne strumienie: strumień brzuszny dolny odpowiada za przetwarzanie odebranych dźwięków mowy na reprezentacje pojęciowe i semantyczne, strumień grzbietowy górny zapewnia wytwarzanie, artykułowanie fonemicznych aspektów mowy, sieć analizy dźwięków łączy się zaś z jednej strony z siecią pojęciową (rozumienie mowy), z drugiej z siecią motoryczno-artykulacyjną (produkcja mowy). Sieci percepcji i wytwarzania mowy nie są identyczne, ale częściowo nakładają się w lewym górnym płacie skroniowym. Taki układ sieci neuronalnych pozwala na równoległe przetwarzanie, umożliwiające analizę dźwięków z jednoczesnym odniesieniem do znaczeń.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, podjęte przez redaktorki niezwykle trudne zadanie, aby zebrać w jeden tom i usystematyzować wszystkie ważne zagadnienia z zakresu psycholingwistyki ogólnej i neurolingwistyki zakończyło się sukcesem. Wachlarz poruszonych przez autorów tematów jest niezwykle szeroki, wydaje się, że w książce znaleźć można informacje dotyczące niemal każdego aspektu psychologii języka i wiele istotnych informacji z zakresu neurolingwistyki. Psycholog rozwojowy może odczuwać pewien niedosyt, związany z brakiem w omawianej pozycji rozdziałów zajmujących się rozwojem języka w ontogenezie, jednak już we wstępie redaktorki zaznaczają, że zagadnieniom rozwoju języka dziecka i jego zaburzeniom po-

święcony zostanie osobny tom pod tytułem *Psycholingwistyka rozwojowa*, który obecnie jest w przygotowaniu. Ponadto pewne informacje i opisy badań dotyczących rozwoju języka można znaleźć w treści poszczególnych rozdziałów. Niewątpliwą zaletą publikacji jest zebranie tekstów uznanych polskich specjalistów. Wydaje się, że autorzy poszczególnych rozdziałów dołożyli wszelkich starań, aby omówić zarówno klasyczne teorie, jak i najnowsze doniesienia z badań, czego dowodem może być bogata bibliografia do każdego z rozdziałów, w której można znaleźć wiele współczesnych odwołań – szczegółowo prezentowany jest dorobek z ostatniej dekady. Także dobór treści może wskazywać, że intencją autorów było przekazanie wiedzy, która najbardziej interesuje współczesnego czytelnika. Podjęto wiele aktualnych tematów, takich jak kwestia języka Internetu czy języka globalnego.

Układ książki jest jasny i przejrzysty, autorzy używają języka specjalistycznego, jednak bardzo klarownego, zrozumiałego dla początkującego psycholingwisty. W poszczególnych rozdziałach książki można znaleźć liczne wykresy i rysunki, ilustrujące szczególnie trudne lub ważne treści. Przykładowo rozdział 10 wzbogacono wieloma czarno-białymi fotografiami osób prezentujących słowa i zwroty w polskim języku migowym. Dodatkowo do neurolingwistycznej części omawianej publikacji dołączono aneks, w którym czytelnik może znaleźć wiele kolorowych ilustracji (np. obrazy poszczególnych obszarów mózgu aktywowanych w trakcie badań z użyciem neuroobrazowania). Forma prezentowania treści w poszczególnych rozdziałach na ogół jest spójna. Autorzy dzielą tekst na podrozdziały, nadając im tytuły odnoszące się do poruszonych w danym fragmencie problemów. W kilku miejscach można jednak dostrzec pewne nieścisłości, przykładowo: rozdział 11 dotyczący propagandy napisano jako jednolity tekst, bez wyszczególniania podrozdziałów, a w rozdziale 12 do poszczególnych podtytułów nie dodano numeracji. Ponadto w publikacji, która jest podręcznikiem, można było umieścić indeks nazwisk, indeks rze-

czowy i słowniczek najtrudniejszych pojęć, co z pewnością ułatwiłoby czytelnikowi szybkie wyszukanie potrzebnych treści.

Podsumowując, książka pod redakcją Idy Kurcz i Hanny Okuniewskiej niewątpliwie jest ważnym, potrzebnym i przede wszystkim nowoczesnym podręcznikiem psycholingwistyki ogólnej i neurolingwistyki. Książkę można

polecić zarówno studentom, dla których będzie ona bogatym kompendium wiedzy z zakresu psycholingwistyki i neurolingwistyki, jak i specjalistom, którzy mogą w tej publikacji szukać inspiracji do dalszych poszukiwań badawczych, zwłaszcza że zaprezentowano tu wiele nowych, słabo upowszechnionych w Polsce wyników badań.